

SOKAĞA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: MÜPHEM HİKAYELERİN HARİTALANMASI

Abdullah Eren Demirel*, **Aybüke Tufan****

* Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Arş. Gör.

** ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
a.demireleren@gmail.com, aybuketufan@gmail.com

Toplumsal yaşamın bir yansıması olan sokaklar kenti tanımlayan en önemli mekansal oluşumlardandır. Birçok yüzey ve yapı ile tanımlanan çok boyutlu dinamik alanlar sokaklar, her kullanıcı tarafından fiziksel ve duyuşsal olarak farklı derecede deneyimlenir. Buna karşın, kentin oluşumu ve düzenlenmesi üzerine söz sahibi olan kurumlar ve aktörlerden oluşan bir grup geleneksel tasarım ve görselleştirme yöntemlerine bağlı kalarak sokağı yalnızca çeşitli kamusal ve özel işlevleri/ mekanları birbirine bağlayan bir araç olarak görmekte. Bu bağlamda değerlendirildiğinde de kentsel deneyimde geçiş mekânı olmaktan öteye gidemeyen sokaklardaki etkin ve edilgen kullanıcının varlığı ve yüzleşmeleri de yok sayılmakta. Edilgen kullanıcılar sokağı belirli bir eylemi yerine getirmek amacıyla geçici olarak deneyimlerken, etkin kullanıcılar sokağı yaşanan bir mekân olarak deneyimler; günlük yaşantılarına göre çevrelerini özeleştirirler. Kullanıcı deneyiminin bu şekilde farklılaşması, aralarındaki etkileşimle sonuçlanır ve sokak, bu kullanıcılar arasında yüzleşmenin bir sınırı olarak ortaya çıkar.

Etkin ve edilgen kullanıcıların yüzleşme mekânı olarak sokak, genelleyici bir morfolojik incelemede farkedilmeyecek çeşitli derecelerde egemenlik alanlarını (territory) içerisinde barındırır. Bu çalışma da alışıl gelmiş yöntemlerin aksine sokağı tek başına fiziksel bir mekân olarak incelemenin ötesine geçerek, bu değişen egemenlik alanlarını ve etkin kullanıcıların müphem hikayelerini haritalayarak sokakların değerlendirilmesinde yeni bir pencere açmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, Ankaranın Altındağ ilçesindeki Babür Caddesi ve çevresi, bir tarafında yoğun kamusal alanları ve diğer tarafta zengin kimlikli konut dokusundan dolayı çalışmanın merkezi olarak belirlenmiştir. Sokağın kullanıcılarının etkin ve edilgen olarak kendi arasında çeşitlenmesine yol açan bu ikili durumun yanı sıra, Babür Caddesi kültürel ve etnik çeşitlilikleri de barındıran birçok farklı sosyal ilişki katmanlarını da içerir. Fakat bu farklılıklar ve çeşitlenmeler, “temsili mekân” yaklaşımı çerçevesinde incelendiğinde güçlükle farkedilirken, sokağın dinamik ve değişken karakterini yansıtan “yaşanan mekân” kurgusu içerisinde gözlemlenebilir hale gelir. Haritalama çalışmasında da kentsel dokuda saklı çeşitli sosyo-ekonomik düzeydeki insanlara ait bu yaşanan mekanların birleşimini bütünüyle sunabilmek için “rizom” (kök-sap) tekniğinden faydalanılmıştır. Birçok haritalamanın bir araya gelişi ile çoklu ve kapsayıcı okumalara açık bir yüzey tanımlayan rizom haritalama tekniği, bu özelliği ile çok değişkenli yorumlamalara açık, sistematik bir ilişkiler alanını betimler. Bu tekniğinin benimsenmesi ile amaçlanan, sokağı zamanda dondurulmuş, sonuca ulaşmış, statik bir sahne olarak sunmak yerine, etkin ve edilgen öznelerin zaman ve mekân kartezyeninde kurduğu formal ve informal

ilişkilerden girift bir ağ olarak yeniden tanımlamaktır. Deleuze ve Guattari (2005) tarafından "başlangıcı ve sonu olmayan, ortada, şeyler arasında" olarak tanımlanan rizom, merkezcil ve hiyerarşik olmayan yapısı ile sokağın gizli kalmış sosyal ve mekansal müphem hikayelerini açığa çıkarmada etkili bir tekniktir. Bu anlatılar ne ardışık ve örtüşen hikayelerdir ne de tamamen zıt ya da ayrılmış konumdadır; yaşamın zaman ve mekân uzamlarındaki kesişimleridir.

Bu çalışma sokak hakkında kâğıt üzerindeki tepeden inme yaklaşıma rağmen varlığını sürdüren müphem hikayeleri Michel de Certeau'nun literatüre kazandırdığı (2008) taktik ve strateji kavramları üzerinden rizom tekniği ile haritalayarak eleştirel ve üretken bir bakış açısı sunmayı hedefler. Stratejiler, gücü simgeler ve kontrolü öne çıkarır. Bu yönüyle, geleneksel yöntemlerle sokak incelenmesi kamusal ve bireysel mekanları bağlayan geçiş mekânı özelliğini korumak için oluşturulmuş stratejiler olarak görülebilir. Buna karşın sokağın etkin kullanıcıları egemenlik alanlarını tanımlamak için taktikler geliştirir. Bu taktiklerle geçici ya da kalıcı olarak sokağı yaşanan bir mekân haline getirirler. Genişlemeler (expansions) ve işgaller (invasions) formunda taktiklerle etkin kullanıcının sokağı özelleştirmesinin farklı zaman dilimlerinde ve farklı öznelerle nasıl gerçekleştiği haritalanmıştır. Ulaşılan bulgularla sokakların görünmeyen ama yaşanan parçaları görünür hale getirilerek bu bakış açısının kent ve mimarlık üzerine yapılan çalışmalara da kazandırılması hedeflenmektedir. Bu bulgular sadece Babür Caddesi özelinde ortaya çıkarılmış olsa da amaçlanan rizom tekniğinin esnekliğine dayanarak farklı bağlamlara adapte edilebilen bir yaklaşımdan teoride ve pratikte faydalanılabileceği ihtimalini sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Sokak, haritalama, rizom, strateji ve taktik, müphem hikayeler

Giriş

Sokak çoğunlukla iki yanı yapılarla çevrelenmiş, döşenmiş bir yüzey olarak tanımlanmaktadır. (Merriam-Webster, t.y.). Ancak, bu gibi biçim odaklı sözlük tanımlarına baktığımızda, sokağın anlam yüklü karakterleri gözden kaçır ve 'yol' ile 'sokak' arasındaki farklar ayırt edilemez. Kentsel kimlik kazanmış yollar olarak ifade edebileceğimiz sokaklar (Stephen, 2005), her daim insanların hayatında yer etmiş, kentin kuvvetli ama bir o kadar da karmaşık ve dinamik oluşumlarıdır. "Birey kendini eviyle özdeşleştirip tanımlarken, topluluk da kendini sokakla özdeşleştirip tanımlar." (Barlas, 2014, 68) Toplumsal yaşamın bir yansıması olarak kamusal hayat ve özel hayatın kesişiminde bulunan bu mekanlar, doğası gereği iki karaktere de bürünme özelliğine sahiptirler. Jane Jacobs'ın da bahsettiği gibi, sokaklara hem yerliler hem de yabancılar dahil olur. Bunlar bazen kullanıcı bazen de seyircilerdir. Zengin ve karma kullanım potansiyeli ve bu gibi farklı profilden insanların akışı ile sokaklar toplumun sosyal bağını kuran elemanlar olmaya başlar. (2017, 49-57) Yerli kullanıcı için özel alanın yer yer genişlediği ve kamusal alana geçişin sağlandığı eşikleri barındırırken, yabancı kullanıcı içinse dolaşırken farklı mekanlara fiziksel ve/ veya görsel olarak dahil olma olanağı sunar. Birçok yüzey ve yapı ile tanımlanan çok boyutlu dinamik alanlar olmalarından ötürü, her kullanıcı tarafından fiziksel ve duyuşsal olarak da farklı derecelerde deneyimlenirler.

Kamusal ve özel karakterin ikililiğinin getirdiği çok katmanlı yapısı, dolaşımı sağlaması ve sosyal örüntüleri tanımlaması ile sokak, her zaman kent çalışmalarına konu olmuştur. Hem teoride hem de pratikte, analiz sürecinden başlayıp tasarım önerilerinin son aşamalarına kadar ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Geçmişten günümüze sokağı anlamak için kullanılan bir araç olarak haritalama da kendine özellikle morfoloji çalışmalarında yer bulur. Buna karşın, haritanın plandan ya da iz sürmeden farklı olarak mekânın potansiyelini ortaya serme gücüyle ilgili karmaşa, özellikle planlama ve mimarlık disiplinlerinde varlığını sürdürmektedir. Kentin oluşumu ve düzenlenmesi üzerine söz sahibi olan kurumlar ve aktörlerin birçoğu, geleneksel tasarım ve görselleştirme yöntemlerine bağlı kalmış, sokağın morfolojisi ve kullanımına dair gerçekliğin yalnızca izini sürme yoluna gitmişlerdir. Bu geleneksel yöntem her ne kadar kentsel çevreyi kavramanın temelini oluştursa da mekânın deneyimlenen gerçekliğini gün yüzüne çıkarmada yetersiz kalır. Arazinin üstten bir bakış ile yeniden üretilmesinin sonucunda sokak, çeşitli kamusal ve özel işlevleri/ mekanları birbirine bağlayan bir araç olarak görülme-ten öteye geçemez. Ancak, mekân görünmeyen katmanları da içinde barındırır ve haritalama bu sosyal ve fiziksel katmanları, süreçleri ve dinamikleri anlaşılır hale getirme potansiyeline ve gücüne sahiptir. (Corner, 1999, 214) Bu çalışma kapsamında da 'post-strüktürel' haritalama teknikleri üzerinden sokağın yaşanan gerçekliğini ortaya çıkarmak ve bu üretimin kentin geleceğine dair sağlayabileceği katkının sınırları araştırılmaktadır.

Sokağın Yaşanan Gerçekliği

Kent dokusunun bir parçası olarak sokakların yüzyıllardır yaşadığı değişim ve dönüşüm aşikardır. Antik Yunan ve Roma döneminden itibaren bireyleri, yaşam alanlarını ve kentin kalbi niteliğindeki kamusal mekanları birbirine bağlayan sokaklar, endüstrileşme ve modern çağın getirileri ile motorlu ve motorsuz taşıtlara da ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Günümüzün sokaklarındaki ilişkiler artık sadece insan-insan üzerinden değil aynı zamanda insan-taşıtlar ve taşıtlar-taşıtlar üzerinden şekillenmektedir. Çağdaş kentlerde taşıtlar arasındaki ilişkilerinin baskın olduğu sokaklar, yaşayan mekanlardansa kent parçalarını birbirine bağlayan dolaşım ağları olmaktan öteye geçemez. Ancak, Rykwert'e göre bir iletişim kanalı olan sokak), her şeyin ötesinde çok sayıda kültürün yaşamsallığı, renkliliği ve zenginliği, enformal, yakın ve yüz yüze ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. (Barlas, 2014, 75-79). Bu iletişimin temelinde, etkin ve edilgen kullanıcılar yatar. Buna karşın, günümüzde sokağın bir geçiş aracı olarak görülmesi bu farklı kullanıcıların yüzleşmesini ve yaşanan hikayelerini yok saymaktadır.

Sokağın kullanılış biçimlerinin ardında gereksinimler aranmalıdır. (Barlas, 2014, 53) Edilgen kullanıcılar sokağı belirli bir eylemi yerine getirmek amacıyla geçici olarak deneyimler. Kimi zaman geçerken seyirci olur, kimi zaman da sokağın sunduğu kamusal imkanları kullanır. Bu süreçte edilgen kullanıcı geçici olarak dahil olduğu kamusal alanı özelleştirir, yabancı bir göz olarak da yerli halkın gündelik

pratiklerine şahitlik eder. Buna karşın etkin kullanıcılar sokağı yaşanan bir mekân olarak deneyimler. Sokak bir ağ olmaktan öteye geçmiştir bu kullanıcılar için; özel alanları sokağa taşmaya başlamıştır ve kendilerine egemenlik kurabildikleri eşikler tanımlamışlardır. Sokak, çeşitli şekillerde ve derecelerde özelleştirilirken, yabancı kullanıcıların dahiliyetine de açık bir hal alır. Kullanıcı deneyiminin bu şekilde farklılaşması, aralarındaki etkileşimle sonuçlanır ve sokak, bu kullanıcılar arasında yüzleşmenin sınırı olarak ortaya çıkar.

Sokaklar kamusal –özel, geçici- kalıcı kullanımlar ve etkin- edilgen kullanıcılar arasında yüzleşmenin sınırı olarak çalışır. Burada bahsedilen yüzleşme farklı etmenlerin arasında ortak bir varoluşun, yani bireylerin başkaları ile birliktelik hissinin, kamusal mekânda oluşumudur (Barlas, 2014, 83) Sınır olmak ise irdelenmesi gereken bir durumdur. Sokakların genel olarak çizgisel birer kent parçası olarak algılandıkları daha önce de belirtilmişti. Ama yüzleşmenin sınırı bu çizgisellikten kurtularak genişleyip daralan karakteriyle sürekli değişen çok katmanlı bir hal alır. İki boyutlu düzlemdeki bu sınırlar(çizgisel) aslında kullanıcı deneyimi yönünden incelendiğinde kendini eşikler (hacimsel) olarak ortaya koyar.

Etkin ve edilgen kullanıcıların yüzleşme mekânı olarak sokak, yüzeysel bir morfolojik incelemede farkedilmeyecek derecede çeşitli egemenlik alanlarını (territory) içerisinde barındırır. Bu egemenlik iddiaları üst ölçekte yasalar ile tanımlanabilirken, kullanıcılar tarafından görülmeyen ama bilinen birtakım kabuller olarak gözlemlenebilir. (Hertzberger, 1993, 15) Örneğin bir apartman ve sokak arasındaki egemenlik sınırı çizgisel bir yapı elemanı (duvar, çit vs.) ile belirlenir. Esasında zaman, eylem ve aktörlere bağlı olarak bu çizginin iki tarafındaki kamusal ve özel pratikler birbiri içine geçebilir ya da çakışabilir. Böylece kullanıcılar tarafından sokak bilişsel olarak yeniden tanımlanır. Bu iddialar kamusal mekânın çeşitli yöntemlerle özelleştirilmesi ile görünür kılınır. Etkin ve edilgen kullanıcının kamusal mekansda karşılıklı egemenlik iddiaları sonucunda ise “müphem” (arada kalmış, belirsiz) hikayeler oluşur. Michel de Certeau’nun belirttiği gibi, yerli ve yabancı arasındaki çelişkili ilişkiler sonucunda harekete geçirilen bu hikayeler, oluşma-terkedilme, saflık-bozulma gibi ikili durumlar ile sokağın yaşanan gerçekliğini tanımlar (Wiley, 2010, 16).

Yöntem: Müphem Hikayelerin Haritalanması

Yaşanan mekânı tasvir etmenin bir yöntemi olarak müphem hikayeleri gün yüzüne çıkarmak kentin dünü, bugünü ve yarınını ışık tutar. Ancak bu hikayeler yalnızca mekânın temsilleri üzerinden anlaşılabilirler. Mekân hikayeler için fiziksel bir çerçeve tanımlar ama bu çerçeve içindeki aktörleri ve pratikleri birbirine bağlayan ana eleman zamandır. Birbiriyle çakışan, eklenen, kesişen ya da birbirinden türeyen birden çok hikâye aynı çerçevede farklı mekansal kurgular ile tanımlanabilir. Zamanın bu üretim gücünü gözle görünür hale getirebilmek için haritalama planlama ve mimarlık disiplinlerinde yaygın bir araçtır.

Haritalama var olanı olduğu gibi temsil etmez; bir yandan görünmeyenleri bulup ortaya çıkarırken, diğer yandan da bunları ilişkilendirir, bağlar ve yeni bir düzlemde strüktüre eder. (Corner, 1999, 225) Haritalama üreticisinin yaklaşımı ile doğrudan şekillenir. İndirgeyici bir tavırla üretilmez, aksine yeni ilişkilerin kurulabilmesi için gerekli bilgiler farklı katmanlar halinde işlenir. Bir alanı sürekli inşa eder ve her seferinde yeni ve farklı sonuçları ortaya serer. (Corner, 1999, 213) Mekânın içindeki gizli potansiyelleri, yaşanan mekânın kendisini ortaya çıkarabilir. Bu doğrultuda James Corner'ın "The Agency of Mapping" yazısında bahsettiği gibi, çağdaş tasarım ve planlama çalışmalarında geleneksel yöntemlerin aksine yeni pratikleri içeren 4 tematik haritalama yöntemi ortaya çıkmıştır: sürüklenme (drift), katmanlama (layering), oyun tahtası (game-board) ve rizom (rhizome). Bu yöntemlerin her biri farklı yönden zamanın mekân ile olan ilişkisini ortaya koymayı hedefler. Sokağın müphem hikayelerinin haritalanması bağlamında ise rizom(köksap) tekniği sunduğu potansiyeller ile ön plana çıkar.

Deleuze ve Guattari (2005, 25) tarafından "başlangıcı ve sonu olmayan, ortada, şeyler arasında" olarak tanımlanan rizom, merkezci ve hiyerarşik olmayan bir yapıya sahiptir. Rizomatik haritalama gerçekliği sınırlandırmak yerine ona yeni ve alternatif birçok olasılığın penceresini açar. (Corner, 1999, 245) Bunu da birçok farklı veriyi kapsayıcı bir şekilde tutarlı bir düzlem üzerinde bir araya getirerek sağlar. Çeşitli grafik ve gösterim sistemlerinin birlikte kullanılmasıyla mekânın değişken ve hatta haritalanması mümkün olmayan yönleri gün yüzüne çıkarılır (Corner, 1999, 245).

Sokağı anlamak için rizom tekniğinin benimsenmesi ile amaçlanan, onu zamanda dondurulmuş, sonuca ulaşmış, statik bir sahne olarak sunmak yerine, etkin ve edilgen öznelerin zaman ve mekân kartezyeninde kurduğu formal ve informal ilişkilerden girift bir ağ olarak yeniden tanımlamaktır. Çok değişkenli yorumlara açık, sistematik bir ilişkiler ağı betimlemesi ile rizom, sokağın gizli kalmış zamansal ve mekansal müphem hikayelerini açığa çıkarmada etkili bir tekniktir. Bu anlatılar yaşamın zaman ve mekân uzamlarındaki kesişimleridir; sabit bir mekanları olmadığı için de yalnızca iz sürerek ortaya çıkamazlar.

Bu çalışmanın temelinde sokağı, morfolojik ve sosyal yönden tanımak için rizom haritalama tekniğinin kullanılması yatmaktadır. Rizomun planlama ve tasarım disiplinlerine katkısını tam olarak anlayabilmek için bu tekniğin potansiyellerinin yanısıra olası sorunlarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. İlk olarak, kalıplaşmış üstten bakış açılarına karşı geliştirilen rizomun üretim süreci kullanıcı gözünden deneyimi gerekli kılar. Harita üreticisi her ne kadar yeniden ilişkilendirilerek bir araya getirilen bu bilgilere hâkim olsa da haritalamanın işlevini yerine getirebilmesi için inceleyenler tarafından anlaşılması gerekmektedir. Tasarım disiplinleri çerçevesinde düşünüldüğünde de haritalamanın anlaşılabilirliğini pekiştirmek için geleneksel yöntemlere entegre olması önemlidir. Bu nedenle rizom ile yapılan çalışmalar kent ve yapıyı çevre ölçeğinde geleneksel yaklaşımları ta-

mamıyla reddetmek yerine, onlarla zamana bağlı mekansal dinamikleri görünür kılmayı hedefler. Bu teknikle ilgili bir diğer kritik nokta ise daha çok üretimsel boyutu ile ilgilidir. Rizom tekniği sınırları ve aşamaları belli olan bir haritalama yöntemi değildir. Çalışılan alanın özellikleri, ölçeği ve üreticinin görselleştirme yöntemlerine göre çok farklı sonuçlara bürünebilir. Çalışılan alanların potansiyelini oraya çıkaracak olası yöntemler arasından seçilen rizom, kent gibi çok aktörlü ve katmanlı bir yapı söz konusu olduğunda, tekil ve özel ilişki ağları üretir. Dolayısıyla bir alanın rizomatik haritalanma aşamalarının ve elemanlarının olduğu gibi başka bir alanda uygulanması güçtür. Yeni alanın karakteri göz önünde bulundurularak, haritalama çalışmasının adapte edilmesi ya da yeniden kurgulanması gerekmektedir.

Haritalama Alanı: Babür Caddesi

Haritalama ve sokağa dair sunulan kavramsal ve teorik alt yapının ışığında gerçekleştirilen bu çalışma alışıl gelmiş yöntemlerin aksine sokağı tek başına fiziksel bir mekana indirgemenin ötesine geçerek, değişen egemenlik alanlarını ve kullanıcıların müphem hikayelerini haritalayarak sokakların değerlendirilmesinde yeni bir pencere açmayı hedeflemektedir. Ankara'nın Altındağ ilçesindeki Babür Caddesi çalışmanın merkezi olarak belirlenmiş ve haritalanmıştır. İlk bakışta bir tarafında yoğun kamusal alanları ve diğer tarafındaki konut dokusundan kaynaklı sıradan bir sokak imgesi ile kullanıcıları karşılayan Babür Caddesi, güneyde eski gecekondu bölgesi (kentsel dönüşüm alanı) kuzeyde Siteler ile komşuluk ilişkisi kurar. Buna ek olarak kent ve mahalle öçeğinde kültürel ve etnik çeşitlilikleri de barındıran birçok farklı sosyal ilişki katmanlarını da içerir. Hastane, ilkokul, lise, tiyatro, Kızılay gibi sosyal alt yapı birimlerin kazandırdığı kamusal karakter, edilgen kullanıcıların çeşitli zaman dilimlerinde ihtiyaçlarını karşılamak için bu sokağı ziyaret etmesinin temel sebebidir. Öte yandan farklı sosyo-ekonomik gruplardan etkin kullanıcıların sokağı yaşam ya da çalışma alanı olarak benimsemesinin temelinde ise zengin konut tipolojileri ve iş imkanları yatmaktadır. Etkin ve edilgen kullanıcıların yaratmış olduğu ikili durum sokakta farklı aralıklarda müphem hikayelerin oluşmasının temelinde yatar. Fakat, bu ikililik ve çeşitlenmeler, “temsili mekan” (representational space) yaklaşımı çerçevesinde incelendiğinde güçlükle farkedilirken, sokağın dinamik ve değişken karakterini yansıtan “yaşanan mekan” (lived space) kurgusu içerisinde gözlemlenebilir hale gelir. (Lefebvre, 1991)

Müphem hikayelerinin oluşmasının temelinde etkin ve edilgen kullanıcının sokağa dair çeşitli egemenlik iddiaları yatar. Babür Caddesi'nin çok kimlikli yapısı göz önünde bulundurulduğunda da farkedilir ki bu egemenlik iddiaları mekânın çeşitli yöntemlerle kendileştirilmesi ile belirmektedir. Bu pratikler kimi zaman eşik mekanlarının sokağa taşması ile sürekli hal alır ancak çoğunlukla farklı zaman dilimlerinde geçici karakterdedir. Aynı zamanda sokağın fiziksel ve işlevsel kimliğini değiştirmeleri farklı derecelerde olur. Bu değişimlerin ortak noktası çoğunlukla enformal olmaları ve farklı yöntemler ile karşı bir alana müdahale

Şekil 1. Babür Caddesi'ne dair analizler: (Yukarıdan aşağı) 1a) Arazi Kullanım Şeması 1b) Ulaşım Şeması 1c) Dolu Boş şemasız

etmeleridir. Bu yönüyle müphem hikayelerin rizomatik olarak haritalanmasında taktik ve strateji kavramları üzerinden gitmek faydalı olacaktır. Özellikle taktikler mekândan öte zamana bağlı oldukları için rizomatik haritalama sayesinde ortaya çıkarılabilmeleri mümkündür.

Michel de Certeau, “Gündelik Hayatın Keşfi” (1984) adlı kitabında insanların gündelik yaşam pratikleri ile çevrelerinden yasalara ve dile kadar birçok noktayı

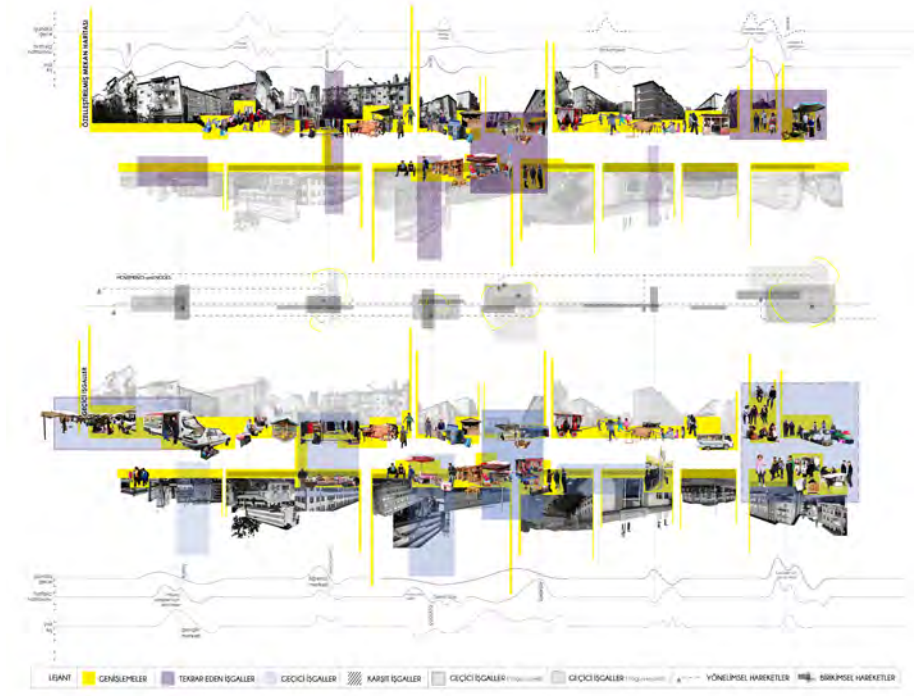

Şekil 2. Babür Caddesi'nden doku örnekleri: (Yukarıdan aşağı) 1a) Çok katlı bloklar 1b) Okul ve gecekondü bölgesi 1c) Hastane ve dönüşüme uğramış konut bölgesi

Haritalama Çalışması

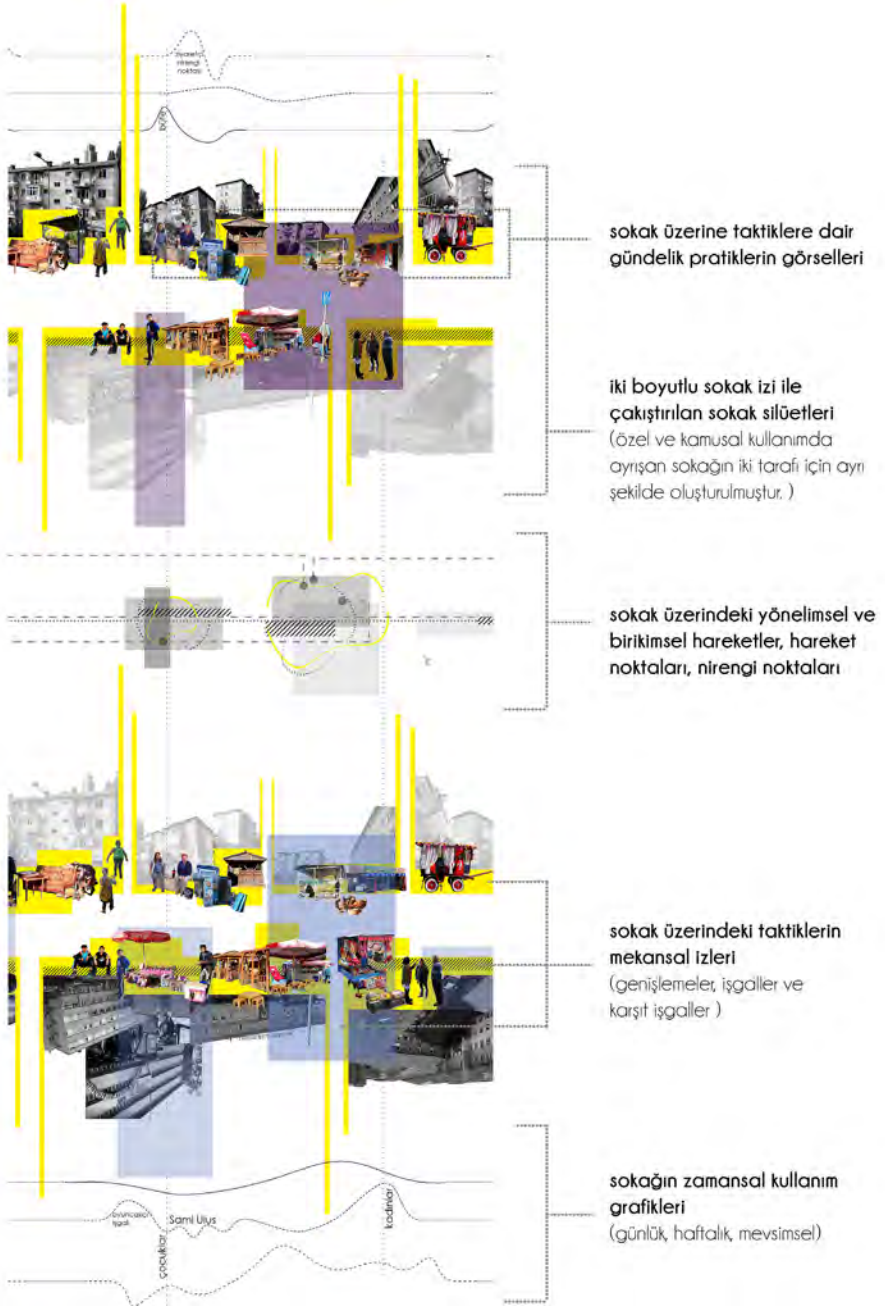

Şekil 4. Babür Caddesi'nin Müphem Hikayelerinin Haritalanması

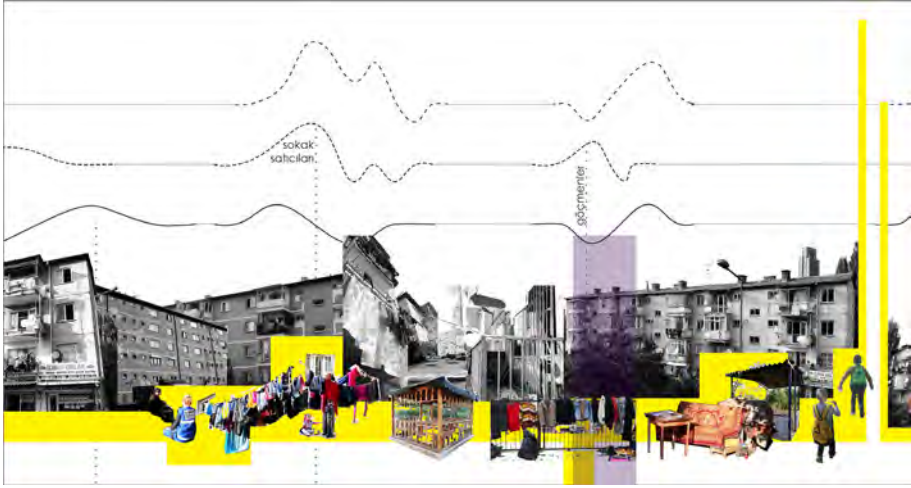
Genişlemeler

Genişlemelerin temelinde sokağı tanımlayan eşikler yatmaktadır. Babür caddesindeki bu eşikler bazen kaldırım ya da bahçe duvarı gibi bir yüzey ile tanımlanabilirken, bazen de konut bölgesindeki çardaklar gibi hacimsel şekilde tanımlanmaktadır. Bu eşikler sokak satıcılarının geçici ya da büfelerin sabit aktiviteleri ile sokağa doğru genişleyebildiği gibi, çeşitli araçlar ve müdahaleler ile sokağı tanımlayan özel alanlara doğru da genişleyebilir. Sokağın sabit ve çizgisel imgesi genişlemeler ile daha değişken ve akışkan bir hal alır.

- i. Sokağa bakan özellikle zemin kattaki balkonlar ticari kullanımlara hizmet edecek şekilde kamusal alanlara dönüştürülür ve sokak yapılarına doğru genişler.
- ii. Sokağı tanımlayan yüzeyler sokak satıcıları tarafından ürünlerini yerleştirdikleri birer hacime dönüşür. Buradaki aktiviteler sokağın farklı derecelerde genişlemesine sebep olur.

Şekil 5. Rizomatik haritalama çalışının birbirini ile ilişkilenen katmanları ve içerdiği bilgiler

Şekil 6. Sokaktaki genişlemelere dair örnekler

- iii. Konum ve kullanımına etkin kullanıcıların karar verdiği kanepe, koltuk gibi mobilyaların ya da her biri farklı mimari özelliğe sahip çardakların aracılığı ile yapılar ve sokak arası yaşanan mekân olarak kamusal kazanılır.
- iv. İhtiyaç doğrultusunda etkin kullanıcıların gündelik pratikleri eşik mekanlarına taşar ve edilgen kullanıcılar tarafından gözlemlenebilir hale gelir.
- v. Sokak üzerindeki durak ve büfe gibi nirengi noktaları mekansal karakter kazanarak geçip gidilenden ziyade deneyimlenen yerlere dönüşür.

Tekrar Eden İşgaller

Tekrar eden işgaller, etkin ve edilgen kullanıcıların sokağın bir kısmını gündelik pratikler ile sürekli dönüştürerek yaşanan bir mekân haline getirmesidir. Edilgen kullanıcıların sürekliliğini sağlayan büfe gibi sabit mekanlar iki taraflı bir yüzleşmeye sebep olur. Edilgen kullanıcıların sokağın bu alanlarını geçici olarak dönüştürmesine rağmen bu değişim sürekli tekrar eder ve kalıcı bir hal almaya başlar. Değiştirilen alanlar, etkin kullanıcıya ait komşu olan genişlemeler ile birleşirler. Yabancılar yerlinin gündelik deneyimine seyirci olurken yerli de mecburen özelleştirdiği alanını yabancılar ile paylaşmak durumunda kalır. Bu tarz taktikler daha çok güneydeki kamusal karakterin sokağın karşısında konut bölgesine taşıdığı hastane yerleşkesi gibi yerlerde görülür.

- i. Edilgen kullanıcılar sokağın kamusallığını yalnızca hastane yerleşkesi ile değil aynı zamanda önündeki enformal hizmetler ile deneyimler. Bu hizmetler sokağın iki tarafına da yayılarak etkin kullanıcıların yaşam alanına doğru sızar. Bu doğrultuda sokak farklı kullanıcılar için çeşitli derecelerde

Şekil 7. Hastane çevresinde (sol) ve park çevresinde (sağ) tekrar eden işgaller

yüzleşme mekanına dönüşür. Bu yüzleşmeler uzun erimli ve sürekli olmamasına rağmen ortaya çıkarttıkları dinamiklerin varyasyonları işgallerin kalıcı bir hal almasına sebep olur.

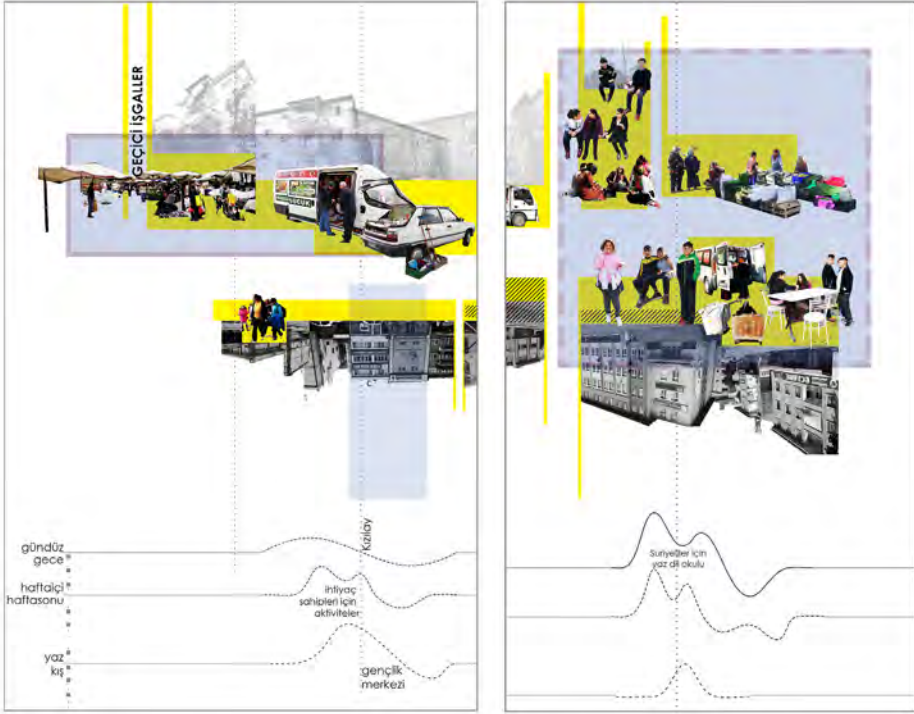
- ii. Babür caddesinin ticari ve sosyal altyapı birimlerinin çakıştığı doğu ucunda enformal hizmetlerin de yoğunlaşmasıyla çevredeki açık kamusal alanlar (park, otopark, refüj) etkin ve edilgen kullanıcılar tarafından aktif biçimde işgal edilir.

Geçici İşgaller

Aktör ve onun eylemleri çerçevesinde gerçekleşen geçici işgaller sokakta kalıcı birtakım kendileştirmeler yaratmaz. Kamusal karakterdeki alanlar kısa bir süreliğine yoğun bir şekilde işgal edildikten sonra normal haline döner. Bu değişken ve yoğun karakter de işgal mekanlarının çok fonksiyonlu olarak birçok hikâyeye ev sahipliği yapmasına imkân tanır. Okul karşısındaki parkın öğrenciler ve veliler tarafından işgali ya da ara sokağın pazar yerine dönüşmesi gibi günlük, haftalık ve mevsimsel periyotlarda farklı örüntüler oluşur.

- i. Sokaktaki enformal ticari aktivitelere haftanın bir günü de pazarın kurulması eklenir. Yalnızca kurulduğu bölgeyi etkilemekle sınırlı kalmayan pazar sokağın bir ucundan diğer ucuna kadar etkin kullanıcının hareketliliğini

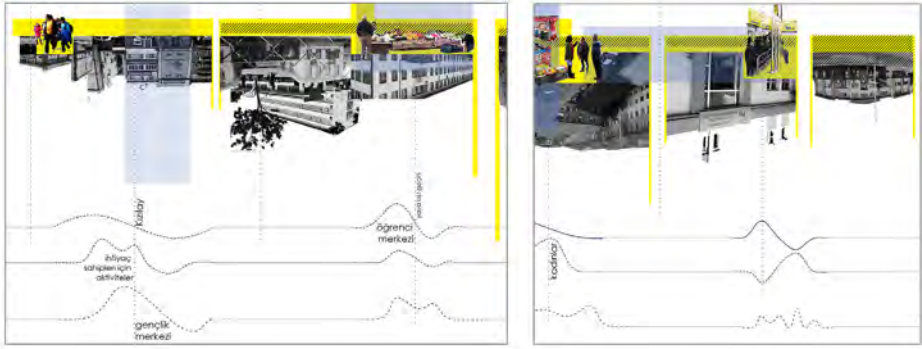
Şekil 8. Pazar alanı çevresinde geçici işgaller (sol) ve Güney ucundaki açık alanlardaki geçici işgaller (sağ)

artırır. Bunun yanında, haftanın kalan günlerinde çalışan küçük çaplı sokak satıcılarına ek olarak pazar gününde araçlı satıcıların da katılımıyla sokak yeni ve yoğun bir hacimsellik kazanır.

- ii. Babür Caddesinin doğu ucunda birlikte çalışan okul, park, cami, yeme-içme mekanları ve yaya-taşıtlı seyyar satıcılar günün belirli saatlerinde (okul öğle araları, çıkış saatleri, namaz vakitleri) etkin ve edilgen kullanıcılara hizmet verir. Örneğin, çalışma kapsamında parktaki kullanıcılarla görüşüldüğünde çoğunlukla öğrencileri bekleyen anneler oldukları ve düzenli ve yoğun olarak öğle saatlerinde parkı işgal ettikleri tespit edilmiştir.

Karşıt İşgaller

Karşıt işgaller etkin ve edilgen kullanıcının görsel ve fiziksel erişimini sınırlama amacıyla geliştirilen stratejiler niteliğindedir. Bu stratejinin temelinde güvenlik ve mülkiyet kaygısı yatar. Kamusal karakterin baskın olduğu sokaklarda yapıların sokak ile olan bağlantısı çeşitli yapısal elemanlar ile kesilerek sokağın bu alanlara doğru sızması ya da işgal edilmesi önlenir.

Şekil 9. Sokakta karşıt işgalde bulunan kamusal alanlar

Babür Caddesine kamusal karakterini kazandıran ve erişilebilir olması beklenen okul, hastane ve PTT esasında bazen fiziksel bazen de hem fiziksel hem de görsel olarak yapı elemanları ile sınırlandırılmıştır.

Sonuç

Sokağın anlam yüklü karakterini görmezden gelen tanımlara eleştirel bir bakış açısıyla başlayan bu çalışma, temelde müphem hikayeleri baz alarak sokağı yeniden tanımlayıp keşfetmede yöntemsel çeşitliliğin katkılarını araştırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Ankara'nın Altındağ ilçesindeki Babür Caddesi özelinde rizom (köksap) haritalama tekniğinin sokağın görünmeyen ama yaşanan parçalarını görünür kılmadaki potansiyeli üzerinde durulmuş, müphem hikayeler 'taktik' ve 'strateji' kavramları üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın bütünü geleneksel yöntemlere bir alternatif olmaktansa onları destekler ve kenti daha okunaklı hale getirecek yeni yöntemleri kent, mimarlık ve yapı çevre ile ilişkili bütün disiplinlerin kullanımına sunar. Her ne kadar çalışmanın potansiyel katkılarına Babür Caddesi örneği üzerinden bakılsa da rizom tekniğinin esnekliğine dayanarak farklı bağlamlara adapte olabilen bu yaklaşımdan teoride ve pratikte faydalanılabilir. Ancak belirtilmelidir ki sunulan yöntem indirgemeci bir yaklaşım ile kentin tepeden inme mekansal müdahale ve kararlar çerçevesinde üretilmesini değil, yaşanan mekânın ve aktörlerinin karakteri, kurgusu ve dinamikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Örneğin, daha önce zengin konut dokusuna ve kültürel kimliğe sahip olduğu belirtilen Babür Caddesi'nin güneyinin kentsel dönüşüm sürecinde olmasının yanı sıra kuzeyinin de yakın gelecekte dönüştürülmesi hali hazırda tartışılmaktadır. Peki kentsel dönüşüm projesi süreci ve sonucu tepeden-inme yaklaşım ile yürütülürse, önerilen yöntem ile açığa çıkarılan müphem hikayeler ve yaratıcıları kendilerine hala Babür Caddesi'nde, Altındağ'da ve kentte yer bulabilecekler mi? Bu ve benzeri müphem hikayeler ortaya çıkarılmadıkça ve tasarım sürecinde bir girdi olarak değerlendirilmedikçe gözle görülür mekansal problemlere fabrikasyon tasarım ve planlama önerileri üretmekten öteye gidilemeyecektir. Halbuki farklı yöntemlerin birbine entegre

edilmesi ile sokağın anlam yüklü karakterini pekiştiren, kapsamlı, uzun erimli ve kullanıcıların mekanı kendileştirmesine imkan tanıyan çalışmaları teori ve/veya pratikte yürütmek mümkündür.

Kaynaklar

- Barlas, M. A. (2014). *Kentsel törenler kentsel sokaklar*. Ankara, Türkiye: ODTÜ Mimarlık Fakültesi
- Corner, J. (1999). The agency of mapping: Speculation, critique and invention. In D. Cosgrove (Ed.) *Mapping*. Reaktion Books
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi -Eylem, uygulama, üretim sanatları*. (L. Arslan  zcan, ev.). Ankara, Dost Kitabevi Yayınları. (Orijinal alışma 1990)
- Deleuze, G., Guattari, F. (2005). *A thousand plateaus, capitalism and schizophrenia*. London, UK: University of Minnesota Press. (Original work published 1980)
- Hertzberger, H. (2005). *Lessons for students in architecture*. Rotterdam, 010 Publishers
- Jacobs, J. (2017). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*. (B. Doğan, ev.). İstanbul, Metis Yayınları. (Orijinal alışma 1961)
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford, UK: Blackwell
- Marshall, S. (2005). *Streets & patterns*. Oxon, UK: Spon Press
- Merriam-Webster. (t.y.). Street. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Eriřim Tarihi 06 Nisan, 2021, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/street>
- Wiley, D. (2010). A walk about Rome: Tactics for mapping the urban periphery. *Architectural Theory Review*, 15:1, s. 9-29. DOI: 10.1080/13264821003629220